

**Aproximacions
històriques
de l'ensenyament
públic a l'Hospitalet.
(1574-1931)**

Marta de Planell

LOS NIÑOS

REVISTA DE INSTRUCCIÓN RECREATIVA

Cuentos, narraciones, historia, juegos y ejercicios de desarrollo
intelectual para niños de uno y otro sexo

POR

D.ª Joaquina Balmaseda de Gonzales, D.ª Pilar Pascual de Sanjuan, Amatiista,
D.ª Angela Grassi y los Sres. D. Carlos Frontaura, D. Antonio Anguiz, D. Julián López Catalán,
D. Julian Bastinos, D. Enrique Ceballos Quintana, D. Cecilio Navarro, D. Pedro Arno,
D. Luis Taboada, D. Antonio J. Bastinos, D. Felipe Jacinto Sala,
D. Luis Serrahima, D. M. Ossario y Bernard, D. Luis G. Ferreras, D. Antonio E. Aparicio,
D. Augusto Jeréz Perchet, D. Celso Gomis, D. Manuel Polo y Peyrolón y D. J. V.

Tomo V.—Ilustrado con 90 grabados.

BARCELONA

LIBRERÍA DE JUAN Y ANTONIO BASTINOS, EDITORES

CALLE DE DELAYO, N.º 52 Y 54.

1886.

HOSPITALET DEL LLOBREGAT.—Casa Consistorial (1)

Aproximacions històriques de l'ensenyament públic a l'Hospitalet. (1574-1931)

Marta de Planell

Arxivera i historiadora

Amb el títol d'aproximacions històriques es vol donar a conèixer com era l'ensenyament de les escoles públiques a l'Hospitalet. Aquest article no pretén fer una anàlisi evolutiva sinó mostrar la trajectòria de l'ensenyament que estava a càrrec de l'Ajuntament, a partir de les actes de la junta local i de les del Ple municipal. L'abast cronològic d'aquesta història s'inicia amb el primer contracte de mestre del qual es té coneixement i finalitza amb la relació d'escoles nacionals i municipals existents quan es proclamà la segona república.

1. L'ENSENYAMENT A L'HOSPITALET FINS AL SEGLE XVIII

La primera referència que es té en relació amb l'ensenyament municipal data de 1574, any en què el Consell municipal contractà el primer mestre d'escola. Aquest mestre era el vicari Pere Lliscart.

Durant l'edat moderna, el professorat provenia de l'església però el manteniment de l'ensenyament anava a càrrec de la comunitat. El mestre cobrava del municipi, però també podia cobrar dels nens procedents d'altres municipis i de les hores que dedicava com a mestre particular de la gent benestant.

D'aquest període no es conserva gaire informació, fet que no permet tenir una visió evolutiva ni obtenir una llista completa del professorat i de l'alumnat. Però sí que es té coneixement de referències concretes a través de documentació notarial. És el cas del 1658, quan Pere Norta, veí del municipi, va haver de pagar el mestre, Pau Molins, dues quarteres de blat i quaranta rals com a salari anual. Aquest import el va haver de pagar encara que els seus dos fills no van assistir a escola, perquè estava establert segons un pacte.

De ben segur que la prioritat en una família era treballar per ajudar a casa i l'assistència dels fills a l'escola no es produïa sempre de forma regular. Val a dir que el saber encara estava al servei de les classes benestants. Les persones que sabien escriure i llegir eren els terratinents, el notari, els capellans i algun masover; la resta no en sabien.

Sembla que la quota escolar que es pagava entre 1733 i 1736 era de quatre sous mensuals. Aquest import desapareix el 1736, quan el batlle i els regidors estableixen que el mestre no cobraria per mesada. Reberia 100 lliures anuals per ensenyar comptes i estava obligat a ensenyar a llegir, escriure i doctrina cristiana. A més d'aquelles 100 lliures pagades pel municipi, n'havia de rebre 100 més per dotació reial; per tant, cobraria 200 lliures. Per poder valorar aquest import, podem comparar aquesta xifra amb altres sous i quantitats de l'època que publicà Jaume Codina en el seu llibre *Els pagesos de Provençana*: el salari d'una minyona era de 14 lliures anuals; el preu d'una carreta, 13 lliures; el cost d'una poltra d'un any era de 10 lliures; una pollina de 3 anys, 8 lliures; i una ferradura costava 1 sou i 6 diners.

A través de les respostes que el municipi va donar al qüestionari de Francisco de Zamora,¹ el 1789, se sap que l'Hospitalet comptava amb quatre mestres per a nenes i un mestre per a nens. S'ensenyava els nens a llegir, escriure, saber fer comptes i gramàtica. Es reafirmava que el mestre rebia cent lliures de sou dels nens del municipi segons ho establí una reial ordre. En canvi, no s'esmenta què cobraven les mestres; d'aquí es dedueix que eren mestres particulars. També es té coneixement que l'única biblioteca existent al municipi era la del capellà, que era pública. El 1804, la mitjana d'assistència a l'escola era de 50 a 60 nens —sense comptar les nenes, ja que no se'n té informació—, en un municipi que tenia 1.800 persones.

Menys coses se sap de l'ensenyament de les nenes, però es té notícia del sou d'una mestra l'any 1667. La seva mesada era de 12 sous per ensenyar a dues germanes a fer puntes de coixí. El sou estava en funció del nombre de boxets, que en aquest cas era de quatre dotzenes. Sembla que l'únic ensenyament dirigit a les nenes, i que perdurà fins al segle XIX, es basava en fer puntes. El 1804 hi havia 4 mestres per a nenes que des de casa seva ensenyaven a fer puntes de coixí i mitja, i doctrina cristiana. Les mestres cobraven la meitat o una tercera part de les labors de les noies, això vol dir que es venien les labors.

2. EL PROJECTE DE LLEI GENERAL D'INSTRUCCIÓ PÚBLICA I L'ESCOLA DE NENS (1812-1857)

Durant l'etapa final de l'Antic Règim, que va des de la Revolució Francesa (1789) fins a la mort del rei Ferran VII (1833), es considerà el tema de la instrucció pública, que va donar lloc a la primera llei d'aquest àmbit.

---

¹ Francisco de Zamora Peinado (Villanueva de la Jara, Conca, 1757-1812). Funcionari i escriptor castellà. Va viure a Barcelona des de 1784, quan tingué la plaça d'alcalde del crim de l'Audiència de Catalunya, fins al 1790. Durant aquest període va viatjar per Catalunya anotant en un diari les seves observacions. Però la seva obra més coneguda és el *qüestionari*; un document format per més de 140 preguntes que envià a tots els pobles de Catalunya per saber la situació, el clima, la geografia, l'agricultura, el comerç, l'administració, la història, els monuments... dels respectius municipis. El 1791 marxà a Madrid com a fiscal de la Sala de la Cort fins al 1794, que tornà a Catalunya. Després l'enviaren a Andalusia, Madrid, Pamplona fins que es retirà al seu poble natal.

Amb l'arribada de les idees liberals, els diputats volgueren elaborar una llei general d'instrucció pública que desenvolupés els principis constitucionals de la Constitució de Cadis, de 1812. És l'única constitució en la nostra història que tracta específicament en un títol el tema de l'ensenyament. Concretament era el títol IX, que constava de 6 articles; en el qual s'introduïen idees renovadores i es mantenia l'estructura i l'organització de l'ensenyament d'abans. S'establia que l'ensenyament primari fos per a tota la població, amb l'obligatorietat d'ensenyar catecisme i que les competències de l'ensenyament recaiguessin en les Corts i no en el Govern.

Però per desenvolupar aquells principis constitucionals era necessari elaborar una llei general d'instrucció pública. Per això es va constituir una junta d'instrucció pública amb l'objecte de fer un dictamen sobre la reforma de l'educació. Es va encarregar al poeta Manuel José Quintana que fes un informe de la situació, que titulà *Informe para proponer los medios de proceder al arreglo de los diversos ramos de instrucción pública*. Es va fer constar la proposta que l'educació fos igual per a tothom, uniforme i pública, perquè es pogués aprendre el necessari per desenvolupar-se.

El projecte no es va poder desplegar perquè va retornar el rei Ferran VII i, amb ell, les idees absolutistes. L'ensenyament tornà a estar en mans de l'església pel suport ideològic que va donar a la restauració de l'absolutisme.

Fou amb el trienni liberal (1820-1823) quan es va reemprendre l'informe Quintana i es va redactar com a norma, donant com a resultat el reglament de 1821. Aquest reglament estructurava el sistema educatiu en 3 nivells: primera, segona i tercera ensenyança, la divisió de la instrucció en pública i privada i determinava que l'ensenyament públic fos gratuït.

En el seu moment aquest reglament no es va arribar a aplicar per la tornada de les idees absolutistes. El 1825 es publicà el *Plan y Reglamento de Escuelas Primarias Letras del Reino* però la seva aportació no va ser rellevant. En realitat, aquell reglament de 1821 tingué transcendència posterior, ja que les disposicions contingudes van servir per a la redacció de la primera llei de l'ensenyament, coneguda com a Llei Moyano.

Amb la regència de Maria Cristina (1833-1843) tornaren les idees liberals i tingué lloc la primera guerra carlina com a reacció a la situació política i social. El 1836 s'aprovà el Pla general d'instrucció pública, conegut per Pla Duc de Rivas; tampoc es va desenvolupar a causa de la sublevació d'Espartero el 1837.

El 1845, al cap de dos anys de regnat efectiu d'Isabell II, s'aprovà el Pla general d'estudis, el Pla Pidal. Aquest nou pla significà la renúncia a un ensenyament universal i gratuït, en tots els graus o nivells, i s'establiren les bases del sistema educatiu que es va dur a terme amb la promulgació de la Llei d'instrucció pública de 1857, coneguda per la Llei Moyano.

D'aquesta etapa de projecte de llei, és a dir abans de la Llei de 1857, es té coneixement de la situació de l'ensenyament a l'Hospitalet a través de les actes del Ple mu-

nicipal. Es té constància dels acords que s'establiren en el contracte del mestre Miquel Madurell, l'any 1825. D'una part, l'Ajuntament estava obligat a pagar 300 lliures anuals repartides en tres cops: a finals d'abril, per la diada del 15 d'agost i per Nadal; l'any següent, ja se li paga mensualment. Si la corporació municipal rebia queixes per part de les famílies o d'altres persones, es podia rescindir el contracte del mestre, tot pagant-li un mes anticipat.

Les obligacions del mestre vers l'Ajuntament eren que havia d'ensenyar gratuïtament als nens del poble tres hores al matí i tres hores a la tarda; havia de fixar l'horari segons l'estació de l'any, fent festa el dijous a la tarda excepte els dies que s'havia d'anar a missa, ja que només podia fer festa un dia; havia d'ensenyar les matèries que manava el Govern; i no podia deixar el poble si no era per ordre del Govern, havia d'avisar un mes abans si volia marxar per poder buscar un altre que el substituís; havia de subministrar el material; no podia admetre nens de menys de cinc anys; no podia admetre alumnes d'altres municipis en hores establertes per a l'ensenyament dels nens de l'Hospitalet, ja que només podia admetre els nens que vivien al nucli habitat del Centre.

A la dècada de 1840, se sap que el mestre havia d'ensenyar tots els dies de l'any excepte els dies de festa sencera, el dilluns i dimarts de Carnestoltes al matí, i els dilluns de la Setmana Santa fins al dimecres inclòs; també havia d'acompanyar l'alumnat a la missa parroquial dels dies festius.

També es té coneixement d'altres mestres, titulars, auxiliars o passants, que donaven classes a l'Hospitalet durant aquest període: Antonio Fortuny, Francesc Pi i Plaza i Gerard Fresquet.

D'aquesta etapa anterior a la Llei Moyano, es té coneixement de la primera construcció de l'edifici destinat a escola a través de l'acta del Ple municipal del 18 de maig de 1836: *"Reunido el Ayuntamiento en la Casa Consistorial, donde así lo tienen de costumbre, en la cual trataron de que se convocase en Junta General á todos los vecinos de esta población y que se les enseñase el plan de la Escuela y que estos se les digeses que acababa el Gobernador Civil de aprobar el que se hiciese el edificio en el local de la Plaza de la fuente, para Casa Escuela, y que al mismo tiempo les digesen si voluntariamente querian dar algun cosa para dicho edificio..."* La necessitat de disposar de diners per dur a terme l'obra va comportar aquell any la venda, per part de l'Ajuntament, d'una peça de terra de cinc quarteres situada a Collblanc. La gent del poble i el governador civil van donar el seu consentiment per realitzar la venda. L'adquirí a través de subhasta pública un negociant de gra veí de Sants, Josep Solà i Sala, per un import de 500 lliures catalanes.

Però aquesta venda no era suficient i l'Ajuntament va voler vendre una altra peça de terra, annexa a l'Hostal de la Bordeta, però els veïns i veïnes de l'Hospitalet no ho van acceptar, encara que es comptava amb el consentiment del governador. Davant aquesta necessitat de diners i per tirar endavant el projecte es va demanar a la gent

del poble que aportés sorra, pedres i altres materials per a la construcció, a la vegada que es va decidir nomenar una comissió per examinar els comptes i buscar una solució. Es va decidir continuar recaptant l'impost sobre la carn que fins aleshores s'havia destinat a pagar les despeses de daurar l'altar major de l'església de Santa Eulàlia de Mèrida i destinar-ne, a partir d'ara, l'import a la nova escola. A més, per obtenir diners de manera ràpida, es va demanar a l'arrendatari de les herbes del comú que avancés els propers pagaments a què estava compromès.

Només dos anys més tard, el 1838, part del sostre de l'escola es va enfonsar; es va decidir aleshores enfonsar-lo completament i posar noves bigues. Aquesta notícia fa suposar que no es va construir un edifici nou sinó que es van fer obres en l'antic hospital per adaptar-lo a escola, aleshores exclusivament destinada a nens.

El 1846 es creà la Junta Local d'Instrucció Primària, formada pel mossèn, un regidor i dues persones més. Aquests membres visitaven les escoles, recollien les queixes i les necessitats referents a l'edifici, tant les comunicades pel professorat com pels familiars dels nens; també els examinaven de les matèries com la lectura, la caligrafia, el catecisme, la gramàtica espanyola i l'aritmètica.

El 1854 hi assistien més de 150 alumnes, que estaven dividits en dues sales, fet que impossibilitava el mestre tenir-los controlats i que no juguessin; per això, es demanà un auxiliar. Però la prioritat era crear una escola de nenes, ja que l'Ajuntament reconeixia l'estat d'abandonament en què es trobava l'educació de les nenes, especialment de la classe proletària.

Totes aquestes noves necessitats significaven despeses que s'havien d'incloure en el pressupost, en aquest cas a l'addicional: el sou de la mestra i del mestre de pàrvuls, els lloguers de les escoles, el material..., a més de les obres per millorar l'escola de nens, que mancava de ventilació, fet que provocà que alguns dels nens de famílies acomodades anessin a escoles de pobles veïns. Es proposà que aquelles noves escoles s'ubiquessin a l'espai on hi havia l'hostal, un local contigu a la mateixa escola existent de nens.

Tres anys més tard, el 1857, s'aprovà la primera llei general, la Llei d'Instrucció Pública. Aquesta llei és coneguda popularment pel cognom del ministre de Foment d'aleshores, Claudio Moyano Samaniego.

3. LA LLEI MOYANO I EL CREIXEMENT ESCOLAR A L'HOSPITALET (1857-1931)

El 9 de setembre de 1857 s'aprovà la Llei d'Instrucció Pública, que regí l'ensenyament, amb algunes modificacions, fins al 1970, any en què es publicà la Llei general d'educació, coneguda també amb el nom del ministre que la presentà, Villar Palasí.

Amb la Llei Moyano s'inicià l'estabilitat en el sistema educatiu, fruit del concens entre progressistes i moderats. No es podia considerar una llei novedosa, ja que recollia aspectes ja presents en les disposicions anteriors. El seu objectiu era donar una base jurídica a l'ensenyament, en l'àmbit legislatiu i administratiu. Fou el moment en què es crearen les figures d'inspecció educativa i dels consells o juntes locals d'instrucció.

A trets generals, aquesta llei establia que l'escola fos obligatòria per a tots els nens i nenes des dels 6 als 9 anys. Tots els municipis havien de proporcionar-los escola i, en el cas de les poblacions de més de 500 habitants, havien de tenir escola pública elemental de nens i una altra de nenes. Si el municipi tenia menys habitants, podia agrupar-les per crear-ne una. L'escola havia d'estar finançada per l'ajuntament i en el pressupost municipal s'havien d'incloure les despeses per assumir el pagament del local i l'habitació del professorat, com també els seus sous i el material escolar necessari.

Pel que fa a l'ensenyament, hi havia tres etapes: la primera ensenyança, la secundària i la superior. Cada una de les dues primeres etapes es dividia en dos nivells, l'elemental i la superior.

En el període cronològic d'aquest apartat, de 1857 a 1931, es tractarà bàsicament la primera ensenyança de tipus elemental i algunes concrecions d'ensenyaments per a persones adultes.

Aquesta primera ensenyança elemental, com marcava la llei, era obligatòria i gratuïta als "pobres de solemnitat", presentant un certificat del batlle o del mossèn per a tots els nens i nenes de 6 a 9 anys.

A l'Hospitalet, ja es comptava amb una escola de primera ensenyança elemental, però estava destinada als nens. No fou fins al 1859 que es va comptar amb la primera mestra d'escola pública de nenes, com també amb un professor de pàrvuls.

En l'acta del Ple municipal del 21 d'abril de 1860 queda recollida la situació i la mentalitat en relació amb l'ensenyament. Es considerava insuficient que es tingués un mestre elemental per a nens i un passant; en canvi, era suficient tenir una mestra per a nenes per ensenyar a "*hacer puntas para encages y blondas, y de lo que sacan más dinero, cuando son mayores haran que no asistan tanto numero á la enseñanza*". En aquell moment encara no es disposava dels edificis de l'escola de nenes i de pàrvuls.

Els mestres havien de passar una oposició per poder exercir en les escoles municipals i obtenir la seva plaça. La primera mestra de l'escola de nenes fou Joana Barasoain. Es va haver d'esperar un temps per tenir local i habitatge, ja que no es disposava d'un espai municipal per establir aquella escola, ni diners per instal·lar l'escola i el seu habitatge. Fou al maig de 1860 quan es va signar el contracte d'arrendament d'una casa al carrer Major, propietat del Baró de Maldà, per a 5 anys i

que en realitat perdurà fins al desembre de 1884. A més d'aquesta despesa del lloguer, també s'havia de tenir present la de les obres per a adequació.

La tercera escola, la de pàrvuls, no va arribar fins al 1862, any en què es convení l'arrendament dels baixos d'una casa que tenia Jaume Miquel al carrer Major, el període de lloguer era per a tres anys. Val a dir que de professor de pàrvuls o de passant, nom amb el qual també se'ls coneixia, s'atorgà la plaça el 1859 a Ignasi Villardosa.

El problema constant era trobar un lloc on ubicar les escoles i els diners, tant per crear les noves com per fer les obres d'adequació. El 1862 l'escola de nens, situada al carrer Major, a l'antic hostel, havia quedat petita per donar cabuda als 112 nens matriculats. Però es va poder ampliar i es va ocupar el local del costat, el de la carnisseria, després de demanar el local al govern, ja que l'edifici estava cedit al comú pel govern.

Com s'ha pogut comprovar, les tres escoles es trobaven situades al carrer Major, al nucli del municipi; difícil ho tenien les famílies d'altres indrets de l'Hospitalet per assistir a aquestes escoles municipals. Per això, part de la gent de la Marina, Collblanc i la Bordeta havien de portar els seus fills a Sants. Les dades de població de 1860 eren de 3.311 habitants, però es desconeix la xifra corresponent a l'edat escolar. D'aquests nombre, 2.430 vivien al Centre; 220, a Santa Eulàlia; 100, a Collblanc i 561, disseminats.

A través de les actes de la Junta Local d'Instrucció Pública es té informació de l'evolució de l'alumnat a través dels comentaris dels exàmens, de les matèries, de l'assistència i d'altres aspectes que consideren fer constar en acta. Els membres d'aquella junta —el batlle, el mossèn, un regidor i dues persones, pares de família— assistien als exàmens dels nens i nenes, tant de l'escola elemental com de la de pàrvuls. El nombre de membres de la junta local augmenta amb el pas del temps, però hagueren de passar anys per incloure les dones. En les actes de 1907 consta que formà part de la Junta la primera mare de família; l'any següent, ja en foren dues.

El mateix dia de l'examen, que ocupava el matí i la tarda, es feia l'entrega de premis que a vegades estaven costejats per particulars. Els premis eren medalles i llibres de text, com per exemple llibres de fàbules, atles i estampes; també, en alguns casos, objectes de jardineria, necessers per a les nenes i objectes de quincalleria; en aquest últim cas, sembla que estaven destinats als pàrvuls.

En els exàmens, els nens demostraven els seus coneixements de gramàtica castellana, aritmètica, dibuix, geografia, nocions històriques de religió, a més de fer exercicis de lectura i d'escriptura. Les nenes també mostraven les seves habilitats en la lectura, gramàtica castellana, aritmètica i nocions de religió; normalment, a la tarda d'aquell dia presentaven exercicis d'escriptura i les labors realitzades: brodat, mitja, flors artificials i altres objectes decoratius en llana i seda.

*Coberta del llibre que rebé Eulàlia Carbonell i Batllori com a premi d'examen, 1887
Col·lecció particular*

En la primera acta del Ple municipal de 1864 es fa constar que la casa consistorial havia quedat petita per poder celebrar les reunions de sessions de ple, d'eleccions i de quintes, i que el seu estat de conservació era deficient; a més de l'inconvenient de la seva situació, ja que estava davant del campanar. Per aquests motius, proposà habilitar l'edifici de l'hostal, on també s'instal·laria l'escola elemental de nenes, aleshores encara en un edifici de lloguer.

Això significà una transformació dels edificis públics locals, tal com es recull en l'acta del Ple de setembre de 1894, quan tracta de la situació de trenta anys enrere: "*atendido que en la habilitación indicada del edificio-mesón para Casa del Consistorio, coincidió el establecimiento de un salón-escuela en el solar que ocupaba la antigua plazuela del Rey, únicamente en el piso alto, ya que en los bajos continuó establecida la fuente pública, así como el abrevadero, además de una servidumbre de paso para personas, caballerías y carruages, que debió dejarse á favor del predio que con dicha plazuela lindaba por la parte Norte y por el Sur con el edificio Capítular.*"

El professorat d'aquell any 1864 era el mestre Miquel Madorell per a l'escola de nens, la mestra Joana Barosoain per a les nenes i Joaquim Julià com a mestre de pàrvuls.

Aquell mateix any, l'Ajuntament estudià un projecte presentat per un particular. És un projecte interessant perquè anava més enllà de la primera ensenyança elemental. Joaquim Verdaguer, llibreter de Barcelona, volia establir com a assaig una petita impremta en una casa de camp que tenia a l'Hospitalet amb la denominació d'Escuela normal tipogràfica, per ensenyar a nois de 10 a 14 anys a imprimir obres. S'imprimien obres per al consum del seu establiment: gramàtiques, diccionaris de diferents idiomes i altres llibres d'ensenyament.

D'aquest projecte no s'ha trobat més informació, però potser està fent referència al barceloní Joaquim Verdaguer i Bollich, un dels principals impressors d'obres de la Renaixença, amb botiga a la Rambla de Barcelona, on tenien lloc tertúlies literàries. Si la identitat s'atorgués a ell, tindria sentit que no prosperés el projecte, ja que morí aquell mateix any.

L'últim terç del segle XIX va tenir lloc el primer eixample urbanístic de l'Hospitalet, ja que el municipi no disposava de serveis com era un mercat o plaça pública, i tenir un edifici adequat per a l'Ajuntament. Es van obrir diversos carrers, el primer fou el carrer Nou de l'Església, part de l'actual carrer Església, al recuperar l'espai de l'antic cementiri i altres propietats de la parròquia; després el del Progrés, avui Rossend Arús, el de Príncep de Bergara i el de Josep Prats.

La dècada dels anys setanta, a més de les 4 escoles municipals n'hi havia de privades. Encara que l'article se centra en les escoles municipals, no es pot deixar de fer-ne menció per la repercusió que van significar en les escoles municipals. Existien l'escola de les monges i les de les mestres Josefa Sans Guitart i Mercedes Bori i Viñals, que tenien títol de mestra i eren filles de l'Hospitalet. Una conseqüència directa fou que el 1871 es va suprimir una de les dues escoles públiques de nenes pel baix nombre d'assistents, ja que els pares i mares portaven les seves filles a les escoles privades.

En relació amb l'horari escolar, aquest ha anat variant sovint. Sabem que l'estiu de 1870, a causa de la calor, es va decidir que a partir del 23 de juliol es fes classe de 7 a 9 del matí, la primera quinzena d'agost vacances completes i del 18 d'agost a finals de mes les classes tornaven a ser de 7 a 9 del matí més dues hores a la tarda, de 3 a 5. I no fou fins al 1888 que es van fer vacances del 16 de juliol al 29 d'agost, determinades pel govern.

Aquest horari es canviava davant de situacions extremes o es decretava tancar l'escola. Fou el cas del còlera de 1885, quan a causa de l'epidèmia les escoles estigueren tancades des de l'1 d'octubre fins al 6 de novembre; aquell any, l'horari d'escola era de les 8 a les 11 i de les 14 a les 17 hores. Un altre cas, fou el tancament temporal de l'escola de pàrvuls per una epidèmia el 1909.

Al Ple municipal del 26 de febrer de 1872 es plantejà la creació d'una escola nocturna d'adults per als joves, presumiblement de nois. El motiu de la seva existència era en-

senyar als veïns interessats, majors de 15 anys, el nou sistema decimal de pesos i mesures que s'havia imposat al país. S'obrí l'1 de març i sembla que es tancà molt aviat, abans de l'estiu, a causa de la devallada d'assistents a aquelles classes de dues hores. I a principis de 1873 es va comunicar a la Diputació provincial que es retirés l'expedient de la creació voluntària de l'escola d'adults. Aquesta fou la primera que va existir a l'Hospitalet, encara que no tingué gaire durada.

El 1873, proclamada la Primera República, s'enderrocaren els murs de l'hort del rector que havien quedat pendents de fer l'octubre de 1868, i es va donar pas a continuar aquell eixample urbanístic. En aquells moments, només l'escola de nenes estava situada en la zona nova, concretament a la casa Lorenzo, al carrer Nou de l'Església; en canvi, la de nens continuava a la casa consistorial i la de pàrvuls a la casa de Jaume Miquel, totes dues al carrer Major.

En tot moment, els mestres i la mestra expressaven les seves necessitats i queixes a la junta local, com ara la manca de material, el mal estat de les aules, la presència d'esquerdes als edificis, així com humitat i poca ventilació, circumstàncies que provocaven que l'alumnat es trobés malament i hagués de tornar a casa. Com a fet concret i puntual, perquè no s'ha tractat com a matèria, el mestre de pàrvuls demanà fer obres a l'escola per crear un modest gimnàs infantil.

En relació amb els sous, són d'interès les dades de 1876 que consten en una acta del Ple, ja que els imports que rebien eren molt diferents entre el professorat. La mestra de nenes cobrava 150 pessetes i el mestre de pàrvuls cobrava 250 pessetes, a tots dos se'ls prometia cobrar el doble; en canvi, al mestre de nens se li comunicà que davant "*la penosa situació financiera del Municipio*" li rebaixarien 200 pessetes aquell any i 100 per al següent, per després tornar a les 900 pessetes que rebia. Una gran diferència de sous. Quatre anys més tard, assignen a la mestra l'import anual de 500 pessetes i als mestres, el de nens i el de pàrvuls, 650 pessetes.

El 1877, l'Hospitalet tenia sis escoles, tres de municipals i tres de privades; totes situades al centre del municipi. Les privades eren l'escola de monges dirigida per les Germanes Franciscanes; l'Escola Catòlica, que tenia un espai reduït però amb molta assistència d'alumnat de totes les edats, i l'escola protestant o evangèlica, situada al carrer Xipreret.

A finals dels anys setanta del segle XIX, continuava la problemàtica de l'estat dels edificis de les escoles. L'escola de pàrvuls tenia esquerdes al sostre i a les parets, i es va haver d'anar de lloguer: fou traslladada a la casa de Pau Sans, al carrer Nou de l'Església.

Fou l'any 1884 quan es va dur a terme la construcció de l'edifici per acollir les tres escoles municipals i la Casa Consistorial. Cal recordar que fins aleshores l'escola de nens estava ubicada a l'antic hostal i la de nenes i de pàrvuls estaven en locals de lloguer. Amb els acords de les actes del Ple i a la premsa de l'època queda recollit el procés d'aquesta important obra per a la història del municipi. El maig de 1884 es va adju-

HOSPITALET DEL LLOBREGAT.—Casa Consistorial (1)

Façana principal de l'Ajuntament, on s'ubicaren les escoles, a la planta baixa, el 1895. Imatge de la dècada dels anys 1920. Autoria desconeguda, editor Gifag. Col·lecció particular

dicar la realització de les obres a Tomàs Llopis i Llamusí per dur a terme el projecte de l'arquitecte municipal Francesc Mariné. El 10 de desembre d'aquell any, diada de la patrona de Santa Eulàlia de Mèrida, s'inauguraren.

Aquell dia, la comitiva oficial, formada per autoritats locals i corporacions, entre elles la directora de l'Escola Normal de Mestres, M. Agustina Royo, es traslladà als nous edificis, que foren beneïts pel rector Antoni Casellas; després dels discursos es pogueren visitar les dependències i es tornà a l'Ajuntament. Allí es va servir un banquet i es feren brindis, moment en el qual es va decidir enviar un telegrama al senyor Josep Maluquer i de Tirrell, senador i fill adoptiu de l'Hospitalet, per comunicar-li "*el agradecimiento de la población por lo mucho que hizo en pró del pensamiento de la construcción de las nuevas escuelas*", paraules publicades al diari barceloní *La Dinastía* el 17 de desembre.

Onze anys més tard, va tenir lloc un altre fet destacable. El 24 de juny de 1895 es va inaugurar el nou edifici on s'ubicarien la casa consistorial i les tres escoles municipals. Aquesta construcció fou possible gràcies a Rossend Arús i Arderiu, reconegut periodista i dramaturg, que va llegar al municipi una quantitat important de diners. Com a mostra d'agraïment, el govern municipal atorgà el seu nom al carrer abans conegut amb el nom de carrer del Progrés.

En un principi, es va solucionar la manca d'edificis escolars al districte del Centre. Però aquest problema continuava a Santa Eulàlia, no era només buscar espai sinó tot el que comportava crear una escola (aprovació projecte, pressupost per al sou, l'habitatge del professorat, el material...). Fou l'any 1891 quan s'hi creà la primera escola elemental incompleta per a nens i nenes, que s'instal·là a la Carretera, número 142; era un local que tenia una habitació per a la mestra, Concepció Hortal. Cinc anys més tard, es va crear l'escola de nens a Santa Eulàlia, al carrer Maluquer, dirigida per Andreu Soler. Aquest mestre exercí de professor des del 1896 fins al 1921, i el motiu del seu cessament fou arribar a l'edat reglamentària de setanta anys. El 1908, les escoles de Santa Eulàlia es traslladaren a un altre local, de propietat privada, que tenia millors condicions, però on s'hagueren de fer millores.

Un altre dels problemes del professorat era la devallada del nombre d'assistència de l'alumnat a les classes. El professorat de pàrvuls comunicava que hi havia mestres d'escoles elementals que acollien nens i nenes menors de sis anys, i aquesta situació anava en perjudici de la bona preparació dels pàrvuls. En les actes dels exàmens es cospa que el nombre d'examinats no coincideix amb el de matriculats, fet que queda justificat per la no assistència a l'escola a causa de la necessitat d'ajudar la família.

El 1902 es demanà que se celebressin a finals de juny els exàmens, per no afectar la recollida dels fruits, cereals i llegums, ja que els nens i nenes deixaven d'anar a l'escola per ajudar en les feines familiars. Set anys després, encara es continuava donant prioritat a ajudar a casa que anar a l'escola. Així ho va fer constar l'inspector Federico López Amo en el seu informe del 19 de gener de 1909, enviat al president de la junta local, relatant la situació de l'ensenyament a l'Hospitalet: "*acusando notables descuidos por parte de los padres de familia, muchos de los cuales ocupan a las tier-nas criaturas en determinadas épocas del año a trabajos y quehaceres contrarios a su salud e impropios de su corta edad y desarrollo físico*". En aquell escrit fa especial menció a les escoles de Santa Eulàlia, en les quals l'assistència mitjana no arriba al 40 % dels nens en edat escolar, i aquests quan tenen més de 9 anys van a treballar a les fàbriques, molt nombroses en aquell barri; en relació amb l'assistència de les nenes, la qualificava de regular.

El barri de Santa Eulàlia havia crescut molt. Convé recordar que el 1860 hi vivien 220 persones, el 1887 havia passat a 756 i el 1900 ja en tenia 964. Seguia el mateix pas el barri de Collblanc-la Torrassa, amb 100 habitants el 1860; 146 el 1887 i 301 l'any 1900. Aquestes proporcions no es registraren al Centre, que el 1860 tenia 2.430 persones, el 1887 passà a 2.504 i el 1900 a 2.797.

En relació amb les matèries que s'ensenyaven a inicis del segle XX, no variaven gaire de les que ja s'han mencionat. Per als nens: doctrina cristiana i història sagrada, geografia, aritmètica i les quatre regles simples i també de compostes, gramàtica castellana, i en els exàmens també feien mostres de lectures i d'escriptura gòtica i anglesa. Les nenes s'examinaven de doctrina cristiana, urbanitat, aritmètica, gramàtica castellana, recitaven i mostraven les labors de brodats i puntes de coixí. Els pàr-

vuls, fins a 5 anys, mostraven les seves dots per a la lectura, la doctrina cristiana i història sagrada, l'artimètica, la gramàtica castellana, la geografia, la història natural, la geometria i el solfeig.

Poc s'ha tractat de l'escola d'adults en aquest article. A part d'aquell fet puntual de 1872 a causa dels canvis del sistema mètric i de les mesures, també es té coneixement d'altres classes per a adults. L'abril de 1897, la professora Antònia Mariner comunicava a la Junta que havia acabat el curs de l'escola nocturna gratuïta d'adults que tenia establerta a la seva classe; no se sap si fou un fet puntual o feia anys que es duia a terme. Es pot afirmar que el 1907 es van obrir dues escoles d'adults, a principis d'octubre la del mestre Miquel Romeu i el 4 de novembre la d'Andreu Soler; aquestes eren les dades que la Junta Local informa a la Junta Provincial d'Ensenyament. També es té informació a través de l'acta del 19 de febrer de 1910 que l'Ajuntament subvencionava dues escoles nocturnes per a adults sostingudes per unes societats, el Centre Catòlic i el Centre Democràtic Republicà, i una acadèmia de confecció "*para facilitar a las niñas pertenecientes a las familias obreras la mayor ilustración en todo lo útil y práctico para la muger*".

Per Reial decret, el 1908, del Ministeri d'Instrucció i Belles Arts va establir la reorganització i el funcionament de les juntes locals d'ensenyament. Aquell any, la junta estava formada per l'alcalde, dos regidors, dos pares i dues mares de família, el mossèn i un representant del grup de població del barri de Santa Eulàlia.

No fou fins al 1909 quan es tractà de la situació del barri de Collblanc, concretament en l'informe de l'inspector Federico López Amo recollit en l'acta de la junta local de primera ensenyança de l'1 de març. Aquest considerava imprescindible "*crear cuanto antes una Escuela Mixta en el barrio de Collblanch, apartado éste de los Centros actuales, con numerosa población obrera, limitando su radio con el de Barcelona y en sitio muy peligroso para dejar abandonada la educación de los niños*". Es va haver d'esperar més de tres anys fins arribar al 1912 per crear dues escoles elementals en aquell barri, la de nenes, dirigida per Elisa Mas, i la de nens, per Antonio Gibert. Aquell barri havia augmentat molt el nombre d'habitants, de 301 l'any 1900 a 1.104, el 1910; nombre proper a Santa Eulàlia que en tenia, el 1910, 1.415. El Centre tenia 3.231 persones.

Cal fer esment a les escoles privades per tenir-ne un breu coneixement. El 1910 hi havia 4 escoles diurnes, una subvencionada pel municipi. Aquestes eren la de la comunitat de les Germanes Franciscanes, amb escola elemental de nenes i de pàrvuls; la segona, les Escoles catalanes Doctor Robert d'ensenyament elemental per a nens i la de pàrvuls; la tercera, la del mestre particular Albert Sancho, dedicada a l'ensenyament elemental de nens al barri de Santa Eulàlia; i la quarta, la de la mestra particular Francisca Batllori Saumell, establerta aquell any. S'hauria d'afegir l'escola mitxa de la mestra particular Carme Forasté Sanahuja, situada a Collblanc, que s'estava legalitzant segons el que establí el Reial decret de 19 de febrer de 1904.

Grup de nenes al pati de l'escola municipal dirigida per la professora Gavín, any 1920. Autoria L. d'Olalde. Col·lecció particular

La corporació municipal considerava que el municipi podia atendre correctament l'ensenyament amb totes les escoles que hi havia, tant públiques com privades, i en tots els nivells. Aquesta va ser la resposta de la Junta Local a la petició del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts d'expressar reclamacions a les situacions de cada lloc; així consta aquesta opinió que es pot considerar com a mínim qüestionable, en l'acta de la Junta del 19 de febrer de 1910: "No son pues necesarias más escuelas en esta localidad ya que con las públicas y privadas con que cuenta la misma son más que suficientes para atender de sobra el importante servicio de la enseñanza pública (que dicho sea de paso es ésta una de las poblaciones de España que mas ha contribuido en el establecimiento de escuelas para su cultura desde hace muchos años y perdónese la falta de modestia)".

El 1916, l'escola de pàrvuls situada a l'edifici de l'Ajuntament es va desdoblar. Però sis anys més tard, arran d'una inspecció, es reestructurà el nombre d'escoles, se'n va suprimir una de pàrvuls per crear-ne una altra de nenes. La decisió era evident, hi havia matriculades 160 alumnes, i la inscripció per als pàrvuls no arribava als 35 alumnes en cada una.

L'any 1923, amb la imposició de la dictadura de Miguel Primo de Rivera se suprimí la Mancomunitat dos anys més tard. El final de la dècada d'aquells anys vint destaca per

la caiguda del sector tèxtil, contrarrestat per la gran prosperitat de la indústria de la construcció i de la metal·lúrgica, arran de les obres del metro de Barcelona i l'Exposició Internacional de Montjuïc. Aquestes grans obres públiques de la ciutat comtal significaren un augment de població i l'Hospitalet en fou receptora.

Aquell any 1923, la situació de les escoles del Centre era: quatre escoles municipals o nacionals i dues escoles considerades de caràcter no oficial —l'escola Dr. Robert, amb 121 alumnes, i la racionalista,² que pertanyia a una societat obrera i tenia 60 alumnes. A Collblanc, només hi havia una escola, mixta, situada en un local petit i de forma irregular; per això es decidí crear una escola de nens i una altra de nenes, com també una de nova al barri de la Torrassa. Dos anys més tard, aquest districte, que tenia més de 12.000 habitants, demanà que fossin dues les escoles per a cada sexe, per evitar el gran nombre d'escoles particulars que existien sense condició pedagògica. I a Santa Eulàlia, el 1923 només hi havia una escola municipal que funcionava amb regularitat.

El 1926, hi havia nou professors a les escoles municipals: Joaquim Monistrol, Petra Gavín (coneguda amb el nom de Pilar), Teresa Paz, Ramona Martí, Pau Grau, Carme Casas, Aleix Bertran, Maria dels Àngels Galvany i Elisa Mas.

Com a conseqüència de la necessitat de donar escola als nens i nenes de la ciutat, davant l'augment de població dels anys 1920 i 1930 a l'Hospitalet, es van obrir més escoles al municipi. Les xifres d'habitants d'aquells anys eren: el barri del Centre passà de 4.441 habitants el 1920 a 8.634 el 1930; a Santa Eulàlia, de 2.652 a 6.124 i Collblanc-la Torrassa, de 3.810 a 21.185 habitants.

Cada any anava creixent el nombre d'escoles i el 1929 se'n creaven sis de noves situades de la manera següent: una al Centre, dues a Sant Josep, una al Torrent Gornal i dues a Santa Eulàlia. En relació amb les escoles privades, n'hi havia 15. Aquestes escoles eren: la del mestre Miquel Romeu, les escoles Doctor Robert, la del senyor Romeu, la del Sagrat Cor, la de les Germanes Franciscanes, l'Ateneu Torrassenc, la de Nostra Senyora de Lourdes, el col·legi Univers, la de Mossèn Taulet, la del senyor Massot, la de la Puríssima Concepció, la Pestalozzi, el col·legi Cervantes, la Pestalozzi de Collblanc i la de Mare de Déu dels Àngels.

Fou l'any 1928 quan es va assignar un número d'identificació a les escoles nacionals i municipals; a mesura que en sorgien de noves s'anava adjudicant el número. El curs escolar 1930-1931, les escoles públiques eren les següents:

---

² L'escola racionalista segueix els principis del corrent pedagògic homònim, el qual, d'acord amb les idees de Fourier i Kropotkin, defensa el predomini del coneixement racional i empíric enfront del dogmàtic i metafísic. Als Països Catalans les primeres escoles racionalistes, precedents de l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia, aparegueren cap a la fi del s XIX, normalment lligades als sindicats i ateneus obrers.

Núm. Escola	Tiups d'escola	Nom del professor/a	Adreça	Districte
1	Nens	Joaquim Monistrol	C. Rossend Arús, 3	I
2	Nens	Aleix Bertran	Ctra. Collblanc, 51	II
3	Nens	Carles Soler Raventós	C. Llançà, porta 1	II
4	Nens	Josep Vallhonestà Carcerany	C. Llançà, porta 2	II
5	Nens	Pau Grau	C. Pareto	III
6	Nens	Joan Lladós Fusté	C. Rossend Arús	I
7	Nens	Josep Domènench Gómez	C. Joan Maragall	I
8	Nens	Josep M. Gracia Bretos	Barriada Faus	I
9	Nens	Florentí Ingelmo Gómez	Ptge. Francesc Elias	III
1	Nenes	Amparo Brander	C. Centre, 42, 1r pis, Casa Espanya	I
2	Nenes	Francisca Lorente	C. Centre 42, baixos, Casa Espanya	I
2	Nenes	Pia Josefa Lanau		I
3	Nenes	Jacinta Recio	C. Llobregat	II
4	Nenes	Matilde Kirschner Catalán	Ctra. Collblanc	II
5	Nenes	Dolors Tormo Capdevila	C. Llansà	II
6	Nenes	Antònia Segarra	C. Pareto	III
7	Nenes	Salvadora Sabatés Coll	C. Maragall	I
8	Nenes	Maria Artigal Bosch	C. Independència	III
1	Pàrvuls	Concepció Vila	C. Centre (pis)	I
-	Nens	Josep Coma Serra	C. Llansà	II
-	Nens	Antonio Carrió	C. Pareto	III
-	Nenes	Elisa Mas		II

A punt de finalitzar aquell curs, tingueren lloc les eleccions municipals i dos dies més tard, el 14 d'abril de 1931, es proclamà la Segona República i Francesc Macià es convertí en el president de la Generalitat de Catalunya.

BIBLIOGRAFIA

CODINA, Jaume. *Els pagesos de Provençana 984-1807. Societat i economia a l'Hospitalet pre-industrial*. Volums 2 i 3. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.

CORTÉS I MARQUÉS, Gabriel i SUARI I ANIORTE, Joan Carles. "La població: dinàmica i estructura". A: *L'Hospitalet de Llobregat. Població, mercat de treball i empreses*. L'Hospitalet de Llobregat: Servei d'estudis de la Banca Mas Sardà i Ajuntament de l'Hospitalet, 1986, p. 17-55.

El Baix Llobregat, el 1789. Respostes al qüestionari de Francisco Zamora. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.

Història de l'Hospitalet. Una síntesi del passat com a eina de futur. L'Hospitalet de Llobregat: Centre d'Estudis de l'Hospitalet, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

Texto *Ley Instrucción Pública de 9 de Septiembre 1857* [en línia]. Disponible a: <http://personal.us.es/alporu/historia/ley_moyano_texto.htm>. [Consulta: 30 juliol 2010].

La Dinastia, Barcelona, 1884. Disponible a: <<http://hemerotecadigital.bne.es/cgi-bin/Pandora>>. [Consulta: 12 octubre 2010].

FONTS DOCUMENTALS

Actes municipals del Ple (1823-1894) i actes de la Junta Local de Primera Ensenyança de l'Hospitalet (1855-1931) a l'Arxiu Municipal de l'Hospitalet de Llobregat.